

Šiuolaikinių gyvenimo istorijų bei asmeninės patirties pasakojimų analizės ypatumai

RASA RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Etnologijos ir folkloristikos katedra, K. Donelaičio g. 52, LT-44248 Kaunas

El. paštas: r.raciuniate@hmf.vdu.lt

Straipsnyje, remiantis šiuolaikiniais žmonių biografijų naratyvais, užrašytais pasta-raisiais metais etnografiniuose lauko tyrimuose, nagrinėjami šiuolaikinių gyvenimo istorijų bei asmeninės patirties pasakojimų ypatumai (*). Naudojantis lyginamąja analize ir interpretaciniu metodu aptariamos dvi autobiografinių pasakojimų gru-pės: 1) gyvenimo istorijos, 2) asmeninės religinės patirties pasakojimai. Gyvenimo istorijų analizė atskleidžia, kad atskirų žmonių grupių konstruojami simboliai ir prasmės yra kolektyvinės atminties išraiška – juose atsispindi tiek individualios, tiek kolektyvinės žmogaus atminties patirtys. Asmeninės patirties pasakojimuose, pava-dintuose religiniais pasakojimais, išryškėja individualus pasakotojo santykis su reli-gija, paremtas autentiškais religiniais išgyvenimais ir gyvenimiška patirtimi – juose konstruojama individuali pasakotojo išgyvento religinio įvykio refleksija bei inter-pretacija. Apžvelgus šių dienų gyvenimo istorijas bei asmeninės patirties pasakoji-mus matyti, kad sakininiai naratyvai išryškina individualios ir kolektyvinės atmin-ties, tautinės, religinės bei kultūrinės pasakotojo tapatybės apraiškas.

Raktažodžiai: folkloro tekstai, gyvenimo istorijos, asmeninės patirties pasakojimai

IVADAS

Globalizacijos paveiktame šiuolaikiniame pasaulyje vis sparčiau nyksta senieji klasikiniai tradicinės tautosakos žanrai, jų vietą užima naujos transformuotos folkloro formos. Minėti reiškiniai skatina folkloro, etnologijos, antropologijos specialistus keisti požiūrį į nusisto-vėjusią folkloro sampratą ir išplėsti jos ribas. Šiandien vis dažniau pasigirsta folkloristų nuomonė, kad konstruoti folklorą kaip autonominę discipliną yra neproduktyvu, nes „di-džiausia folkloristikos stiprybė esąs principinis jos apsisprendimas išsaugoti tarpdisciplini-nį, integralų požiūrį, aprėpiantį žmonių saviraišką, visuomenę, kultūrą, istoriją ir politiką vienoje atskaitos sistemoje“ [2, 41].

(*) 2008–2010 m. autorės tyrimus parėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas, Lietuvos mokslo taryba pagal projektą „Tradicijų tęstinumas ir kaita šiuolaikiniame lietuvių folklore: tyrimai ir sistemini-mas“ (FOLKLORAS) (sut. Nr. C-13/2008/2). Projektas vykdytas pagal prioritetinę Lietuvos mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros kryptį „Tautinio identiteto išsaugojimas globalizacijos sąlygomis“.

Pakitusią folkloro sampratą liudija perėjimas nuo objektų ypatybių prie kultūrinės išraiškos tyrimų. „Folkloras tampa procesu, išreiškiančiu tam tikrą informaciją, atsispindinčią tam tikrose elgesio formose. Jei žiūrėsime į folklorą kaip į bendravimą, tai matysime, kad svarbūs tampa daugybė klausimų, kuriuos nagrinėja informacijos teoretikai. Folklorui dabar rūpi pranešimo siuntėjas (atlikėjas), pats pranešimas ir pranešimo priėmėjas (auditorija). <...> dėmesys krypta į tiriamosios grupės detales – į kūno kalbą, socialinę erdvę ir vaidinimo tikslus“ [19, 18]. Šiaurės Amerikos folkloro studijose šiuolaikinis folkloras aprėpia daugelį klausimų, kurie tradiciškai buvo arba nebuvo laikomi folkloru. Čia yra „svarbus ypatingas pranešimas (ar jis būtų individualus, ar kolektyvinis), tai, kaip jis perduodamas tam tikrai socialinei grupei ir ką jis reiškia“ [19, 19].

Nykstant klasikiniams tautosakos žanrams, naujų ir transformuotų folkloro formų atpažinimas, įvardijimas ir tyrimas tampa vis aktualesnis, todėl šiuolaikinio folkloro naratyvų – gyvenimo istorijų ir asmeninės patirties pasakojimų – analizė yra *aktuali problema*. Folkloristams tenka atsigręžti į naujus šių dienų naratyvų tekstus. Pasak suomių folkloristės Anniki Kaivola-Bregenhøj, dar neseniai sektos pasakos tampa jau nebegyva mūsų kultūros tradicija, o jų vietą užima „žodžiu plintantys žanrai, kurie anksčiau iš viso nelaikyti tautosaka, pavyzdžiui, asmeniškai pasakojimai, gandai ir apkalbos. Šiandieną apie pasakojimus kalbama kaip apie vientisą diskurso rūšį ir šitaip atkreipiamas dėmesys ne tik į pasakojimo turinį ir formą, bet ir į informacijos perdavimo pragmatinę pusę“ [12, 204].

Pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje pasirodo vis daugiau publikacijų, įvairiais aspektais nagrinėjančių šiuolaikinio folkloro naratyvus, kurie nebetelpa į tradicinių folkloro žanrų rėmus. Vienas tokių darbų – Bronės Stundžienės straipsnis „Folkloras kaip naujas kultūrinis tekstas“, kuriame individualizuojama sakytinių naratyvų atšaka – *išsiskakymas* prilyginamas „šiuolaikiniam kultūriniam tekstui su vienaip ar kitaip jame pasireiškiančiu folkloriškumu“ [21, 35]. Linos Būgienės straipsnyje autobiografinių naratyvų tyrimų teorijos nagrinėjamos dabartinės lietuvių folkloristikos kontekste [2]. Istorikės Dalios Marcinkevičienės studijoje biografiniai Lietuvos moterų interviu analizuojami kaip kolektyvinės moterų atminties tekstai [15]. Sociologės Sigitos Kraniauskienės straipsnyje apie socializacijos modelius lietuvių autobiografinėse išskiriami trys svarbiausi moterų gyvenimo istorijų bruožai: 1) santykiai su vaikais ir seneliais vaikystėje bei vėlesniame gyvenime; 2) pirmosios meilės ir jaunystės patirtis; 3) santuokinis gyvenimas [14]. Anniki Kaivola-Bregenhøj straipsnyje apie pasakojimus kalbama „kaip apie vientisą diskurso rūšį ir šitaip atkreipiamas dėmesys ne tik į pasakojimo turinį ir formą, bet ir į informacijos perdavimo pragmatinę pusę“ [12, 204]. Vilma Daugirdaitė straipsnyje apie folklorinės patirties apraiškas gyvenimo pasakojimuose atkreipia tyrėjų dėmesį į galimą įvairių žanrų (tarp jų ir folkloristinių) derinimą asmeninės patirties pasakojimuose [4, 214–222].

Šio straipsnio *tyrimo objektas* – dvi šiuolaikinio folkloro naratyvų grupės: asmeninės patirties pasakojimai bei gyvenimo istorijos. Pasakojimai, susiję su žmogaus biografija, įvairių mokslų atstovų šiandien įvardijami skirtingais terminais. Folkloristikoje dažniau vartojamas *gyvenimo pasakojimo (life story)* terminas, akcentuojant patį pasakojimą kaip kūrybinį procesą [2, 44], etnologų, sociologų, antropologų darbuose labiau paplitęs *gyvenimo istorijos (life history)* terminas. *Gyvenimo pasakojimo (life story)* terminas, užsienio tyrėjų teigimu, kilo iš *žodinės istorijos, gyvenimo istorijos* ir kitų *etnografijos* bei *lauko tyrimų* metodų. Tai kokybinis tyrimo metodas, surenkantis informaciją apie vieno asmens ištiso gyvenimo subjektyvią esmę [1]. Anthony Giddensas *gyvenimo istoriją* apibūdina kaip

biografinę medžiagą, surinktą remiantis žmogaus prisiminimais apie asmeninį gyvenimą [7, 96]. Panašiai šį terminą vartoja ir antropologas Stevenas M. Parishas, kuris *gyvenimo istoriją* apibrėžia kaip biografinį asmenybės tyrimą. *Gyvenimo istorijos* atskleidžia, ką žmonės iš tikrųjų galvoja, jaučia ir veikia per savo gyvenimo karjerą. „Gyvenimo istorijos visada pristato tam tikrą požiūrį ir dažnai įtraukia vaizduotės ir tikėjimo aspektus. <...> Tiriant gyvenimo istorijas socialinis kontekstas tampa labai svarbus. Tyrinėtojas, užrašinėjantis gyvenimo pasakojimus, turi būti jautrus būdai, kuriuo kultūros elementai – simboliai, asmens idėjos, pasakojimo maniera, pragyvenimo sistemos, politinės struktūros, lyties vaidmenys ar kasdienybės mikropolitika – tarpininkauja ir sukuria būdą, kuriuo žmonės išgyvena, suvokia ir atpasakoja savo gyvenimus“ [18, 287–288].

Istorikai dažniausiai vartoja *žodinės istorijos (oral history)* terminą. Judith Moyer šią sąvoką sieja su žmonių gyvenimo liudijimų apie jų asmenines patirtis metodišku rinkimu. Pasak jos, žodinės istorijos tyrėjai stengiasi patikrinti surinktus duomenis, juos išanalizuoti ir įvertinti tiksliaje istoriniame kontekste [17].

Šiame straipsnyje, aptardami sakininius naratyvus, pasirinksiu etnologų ir antropologų dažniausiai vartojamą *gyvenimo istorijos (life history)* terminą, taip pat remsimės ir *asmeninės patirties pasakojimo (personal experience story)* terminu, kurį gana plačiai yra aptarusi L. Būgienė [2, 43–44]. *Asmeninės patirties pasakojimo* terminą apibrėšime kaip įvairaus pobūdžio pasakojimą iš žmogaus gyvenimo, kurio pagrindinė ašis yra asmeninė patirtis. Šio tipo pasakojimuose asmeninė patirtis „pateikiama įvilkta į tradicinio pasakojimo drabužį: pasitelkus iš anksto numanomą formą, kultūrinio ar asmeninio stilizavimo požymius“ [2, 43]. Funkcinis bei stilistinis artimumas folklorui priartina šiuos pasakojimus prie tradicinės tautosakos kūrinių. Asmeninės patirties pasakojimai, kaip pažymi Sandra K. D. Stahl, „atspindi asmenines žmogaus etines vertybes ir pažiūras: pasakotojas juose ne tik veikia ir išgyvena, bet ir „apmąsto“ savo veiksmus, juos vertina, iš jų mokosi ir apie tai pasakoja – ne tiek norėdamas išreikšti savo vertybinį požiūrį, kiek jį susikurdamas, suformuluodamas kaskart, kai apie tai pasakoja“ [2, 43].

Pagrindinis darbo šaltinis – per pastarąjį dešimtmetį etnografinėse ekspedicijose užrašyti sakininiai naratyvai, taip pat straipsnyje remiamasi anksčiau paskelbtais žmonių atsiminimais ir autobiografijomis. Darbo tikslas – išanalizuoti straipsnyje pasirinktų moterų *gyvenimo istorijų (life histories)* bei *asmeninės patirties pasakojimų (personal experience stories)* tekstus. Šiam tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai: 1) ištirti veiksnius, lemiančius pasakotojo teksto specifiką, 2) nustatyti analizuojamų *gyvenimo istorijų (life histories)* ir *asmeninės patirties pasakojimų* skirtumus ir panašumus. Darbe naudojamas interpretacinis metodas ir lyginamoji analizė.

GYVENIMO ISTORIJS

Pirmosios grupės tekstai – gyvenimo istorijos (*life histories*) – yra susiję tiek su individualia, tiek su kolektyvine žmogaus atmintimi. Nors gyvenimo istorijas galima vertinti kaip subjektyvų šaltinį, tačiau jų naratyvai neatsiejami nuo konkrečios socialinės aplinkos. „Individas ne tik įgyja atsiminimus specifinėje socialinėje aplinkoje, bet ir mąsto kaip konkrečios grupės ar keletos grupių narys: religinės, kultūrinės bendruomenės, šeimos, politinės partijos, marginalinės grupės“ [15, 18–19]. Užsienio tyrėjų nuomone, „atmintis gali būti suvokta tik jei su identifikuojama su tam tikra socialine grupe, o visuomenėje egzistuoja tiek atminties versijų, kiek joje yra socialinių grupių“ [15, 19]. Atskirų individų grupių konstruojami simboliai, reikšmės ir prasmės, kuriami mitai yra tarsi kolektyvinės atminties apraiškos.

Šiandien ypač svarbu ieškoti kolektyvinės atminties apraiškų tose socialinėse grupėse, kurių atmintis dar nėra aiškiai apibrėžta, trūkinėjanti, intuityviai nuspėjama. Tyrėjams tai nepaprastai įdomi medžiaga, padedanti atskleisti tautinės savimonės, mentaliteto, asmeninės tapatybės formavimosi tendencijas.

Gyvenimo istorijas pagal juose pasikartojančius pasakojimų motyvus būtų galima suskirstyti į tam tikras grupes. Viena iš jų – žmogaus gyvenimo ciklo grupė, kuri apima pasakojimus apie vaikystę, paauglystę, jaunystę, brandą ir senatvę. Pagal lyties tapatybės raišką galima išskirti vyrų ir moterų naratyvų grupes. Pastarųjų gyvenimo istorijos pastebimai skiriasi: moterys save labiau tapatina su šeima, namų aplinka, vaikais ir vaikaičiais, vyrai – su darbine veikla, viešąja sfera. Moterų gyvenimo istorijose darbinė veikla svarbi, tačiau ne tiek, kiek vyrų tekstuose. Tai patvirtina ir sociologų atlikti lyties tapatybės tyrimai remiantis XX a. lietuvių vyrų ir moterų autobiografijomis [14].

Gyvenimo istorijose tam tikri gyvenimo įvykiai ir vaizdiniai iškyla tarsi leitmotyvai skirtingų kartų atmintyje. Pasirinksiame vieną socialinę grupę – lietuvių tremtines, kurių gyvenimo istorijose gana ryški kolektyvinės atminties raiška. Minėtos grupės gyvenimo istorijas vienija tas pats socialinis kontekstas, bendri išgyvenimai ir patirtos nuoskaudos tiek tremtyje, tiek sugrįžus į „antrąją tremtį“ – Lietuvą, taip pat tos pačios dvasinės vertybės. Dauguma moterų teigė, kad „joms išlikti Sibire padėjo tikėjimas bei tremtyje patirtų kančių, sunkumų suvokimo prasmė. Sunkų tremties patyrimą jos laikė kaip dvasinę kovą už Lietuvos laisvę“ [16, 43].

Vienas dažniausiai tremtinių pasakojimuose besikartojančių motyvų – kelionė į Sibirą. Kaip pavyzdį pateiksime naratyvą, kuriame pasakotoja iš Dzūkijos vaizdžiai apibūdino savo šeimos trėmimą 1945 metų rugpjūčio 15 dieną. Pateikėja prisiminė neramią naktį, kai kartu su savo šeimos nariais ji buvo pakelta iš miego, įsodinta į sunkvežimius ir išvežta nežinoma kryptimi:

... Atsigulėm naktį ir pasibeldė į duris...

„Stavaitie“ – kelkitės, vežam į Sibirą. Taip miegančius mus vežė į Sibirą...

...Mumi vežė <...> sunkvežimiu... Taip atvežė į Kapsuką, o Kapsuke jau laukė mūsų paruošti gyvuliniai vagonai, tai iš tų mašinų į gyvulinius vagonus ir tada tris dienas mes buvom traukiny, užkalė visus langus, duris. <...> Nieko nedavė [valgyt], nei vandens lašo, maži vaikeliai mirė iš bado, ligonius vežė su lovom, ligotus žmones vežė, kad juos tik įvedė į vagoną ir jie mirė. Tai reiškia, jaunimas buvo miškuose, o pagrinde vežė senelius, mažus vaikus, moteris. [Mus išvežė] už tai, kad broliai buvo miške [partizanai]. <...> Tai mumi vežė taip apie du mėnesius, daugiau mumi vežė iki tai vietai. Nukeliamom į Molotovo apskritį, Jusinskij rajoną <...> Labai didelis buvo šokas, labai didelis, mes negalėjom pergyvent...

Mus kiek galėjo – vežė, o paskui pėsčius varė. Mašinos nevažiavo į miško gilumą, tai pėsčius mumi varė. Enkavadistas ant arklį varė, o mes pėsti ėjom. Ir vis meldėmės, meldėmės ir meldėmės. Nežinom kur mumi veda – į mirties tašką? Mes verkėm ir meldėmės... [23, 41–42].

Minėtame naratyve pateikiamos XX a. 5-ojo dešimtmečio vidurio individualios ir kolektyvinės atminties patirtys. Moters atmintyje saugomi žiaurūs gyvenimo įvykiai šiandien iškyla kaip bendros naratyvų siužetų linijos – asmeninės ir kolektyvinės traumos: šeimos ištrėmimas iš Lietuvos, alinanti kelionė nežmoniškomis sąlygomis, sunkiai pakečiama būtis atšauriomis Sibiro gamtos sąlygomis, nežinomybės jausmas, persipynęs su ašaromis ir malda.

Represuoti žmonės patyrė daugybę trauminių išgyvenimų. Mirties arba sunkaus sužalojimo grėsmė lydėjo juos per visus represijų etapus. Mirties grėsmė ir mirties realybė tapo neatskiriama jų gyvenimo dalis. Tremtyse ir įkalinimo vietose žmonės mirė nuo šalčio, bado, ligų, mušimo [6, 86]. Skaudžių išgyvenimų ir nuoskaudų vaizdiniai tremtines lydėjo ne tik Sibire, bet ir sugrįžus į tėviškę. Bevaisiai bandymai gauti pasą, prisiregistruoti, susirasti darbą ir gyvenamąją vietą, liaudies priešų, buožių ar „banditų“ etiketės vertė pasijusti atstumtomis, patirti vidinę traumą bei išgyventi kultūrinį šoką išsvajotoje tėvyneje. „Represuoti žmonės per visą sovietmetį buvo vienaip ar kitaip diskriminuojami ir patyrė daug neteisybių, grėsmių, pažeminimų, kai kurie net grįžo atgal į tremties vietas. Daugumos turtas buvo konfiskuotas ir negrąžintas. Namai atimti, dažniausiai juose gyveno svetimi žmonės“ [6, 92]. Neretai skaudindavo ir aplinkinių žmonių požiūris į tremtinius kaip į raupsuotuosius. Anot psichologės Danutės Gailienės, tremtiniams „visas patirtas traumas reikėjo užgniaužti, praeitį slėpti net nuo savo vaikų. Taip tėvai pasidarė pavojingi vaikams, o vaikai – tėvams. Taip grėisė susvetimėjimas ir izoliacija net savo šeimoje“ [6, 93], kurių pasekmes labai gerai jaučiame šiandieninėje Lietuvoje. Turbūt geriausiai savo kartos tremtinių moterų likimus apibūdina Dalios Grinkevičiūtės žodžiai: „Anksčiau ar vėliau kiekvienas žmogus pasirenka savo gyvenimo kelią. <...> Aš negalėjau nieko pasirinkti. Mano likimas buvo išprievartautas, ir tai buvo lemtinga mano sielai, tiksliau – mano, o ir mūsų visų charakterio formavimuisi“ [8, 63].

Taigi asmeninis tremtinės sielvartas minėtame naratyve sulydomas su lietuvių tautos kolektyvine patirtimi.

Tremtinių pasakojimuose kaip kontrastas žiauriai realybei neretai iškyla iš vaikystės nostalgiški gimtųjų namų, kaimo ar miesto vaizdai, romantiški Lietuvos gamtos ir kraštovaizdžio motyvai, artimiausių šeimos narių vaizdiniai. Šiuose pasakojimuose gimtieji namai asocijuojasi su tėvyne, o gimtoji vieta tampa lietuviško tapatumo ženklu. Tremtinių moterų gyvenimo istorijas vienija ir tos pačios tautinės bei religinės vertybės: meilė tėvynei, žmogui bei jį supančiai gamtai, Dekalogo principų laikymasis, pagarba Lietuvos valstybės simboliams – Lietuvos himnui ir trispalvei, lietuviškiems papročiams ir tradicijoms. Lietuviška daina, bendra malda ir prisiminimai apie Lietuvą, patriotiniai jausmai – šie šaltiniai nuolat stiprino amžino įšalo žemėje įkalintus tremtinius. Iš moterų naratyvų išryškėja svarbiausi tremtinių kolektyvinio tapatumo ženklai: bendra kalba, istorija, papročiai, liaudies dainos, bendrai švenčiamos valstybinės ir religinės šventės, tėvynės ir jos laisvės ilgesys.

Nepaisydamos skaudžios praeities brandaus amžiaus moterys savo pasakojimuose sugeba atleisti skriaudėjams ir džiaugtis gyvenimu. Viename iš naratyvų pateikėja taip apibūdina savo dabartinę būseną:

Viskuo džiaugiuosi – jaunyste, vaikyste, viskuo viskuo. Aš gyvenu jau ne šituo laiku, aš džiaugiuosi, kad Lietuva yra nepriklausoma... [23, 20].

Taigi vyresniosios kartos tremtinių autobiografiniuose pasakojimuose išryškėja nepaprastai unikali ir individuali asmeninė patirtis, kita vertus, juose atsispindi „subjektyvi objektyvios tikrovės reprezentacija“ [4, 215].

Aptartose gyvenimo istorijose pasakotojos modeliuoja erdvę (Lietuva – Sibiras – Lietuva), laiką (praeities prisiminimai apie savo vaikystę, jaunystę; dabartis – šių dienų Lietuva; ateitis realizuojama apmąstant vaikų ir anūkų gyvenimą), savo emocijas (pasakojimai apie prievartą ir žiaurumus, kuriuos patyrė tremtyje, apie patirtį, kurią išgyvena nepriklausomoje Lietuvoje). Jose galima aptikti ir folklorinę tradiciją, kurią išryškina

pasakotojo orientacija į kultūrinį savo krašto paveldą – lietuviškas tradicijas ir šventes, gimtąją kalbą ir istoriją, liaudies dainas. Taigi naratyvai tampa neatsiejami nuo socialinės, kultūrinės aplinkos, kurioje pateikėjas mąsto kaip konkrečios grupės ar kultūrinės bendruomenės narys.

Nereikėtų užmiršti, kad šiandien užrašant gyvenimo istorijas praeities įvykiams, nuotaikoms, vertybėms daro įtaką dabartinė socialinė aplinka, kurioje jie apmąstomi. Iš naujo atgaminama atmintis yra veikiami įvairių ekonominių, politinių, ideologinių, kultūrinių aplinkybių. Taigi tam tikros aplinkybės lemia, kad šiandien individai ir jų grupės priima ir noriai pasakoja vienus bei atmeta kitus praeities įvykius.

ASMENINĖS PATIRTIES PASAKOJIMAI

Antrąją pasakojimų grupę pasirinkome *asmeninės patirties pasakojimus* (*personal experience stories*), kuriuos sudaro įvairūs naratyvai iš žmogaus gyvenimo – įsimintini nutikimai iš pasakotojo vaikystės, mokyklos ar darbovietės, taip pat asmeniniai susidūrimai su antgamtiniais ir nepaaiškinamais reiškiniais [2, 43]. Pastarieji mus labiausiai domins, nes toliau nagrinėsime pasakojimus, susijusius su asmeninės religinės patirties refleksijomis, – religinius pasakojimus. Tokiuose naratyvuose aprašoma religinė patirtis, kylanti iš asmeninio, subjektyvaus, netikėto individo ir Dievo susitikimo, ryškiai pakeičianti žmogaus gyvenimą [5, 7].

Religinius pasakojimus straipsnyje apibrėšime kaip naratyvus, kuriuose atsispindi religinė žmogaus patirtis, individualūs žmonių jausmai, veiksmai ir išgyvenimai, asmeninio santykio su Absoliutu suvokimas [20, 119]. Tokiuose pasakojimuose atsiskleidžia atskiro individo, šeimos, tautos ar net visos žmonijos kultūrinio ir religinio paveldo istorinės patirties klodai. Religinių pasakojimų tekstuose išskylantys vaizdiniai atlieka mediatoriaus funkciją tarp individualios religinės žmogaus patirties ir absoliutaus dvasingumo.

Religijos psichologijos pradininkas Williamas Jamesas, tyrinėjęs žmonių religinius išgyvenimus, išskyrė dvi jų grupes: vieni religiniai išgyvenimai traktuojami kaip tiesioginė patirtis to, ką asmuo laiko dieviška tikrove, kiti, dažnai sudėtingesni, sukelia asmens vidinę permainą, tad vadinami atsivertimais [11; 22, 21]. Tiek vienuose, tiek kituose religiniuose išgyvenimuose patiriamas stiprus jausmas – džiaugsmas, susižavėjimas ar laimė, kuriuos lydi tikėjimas.

Religinių naratyvų pasakotojai religinius pasakojimus įvardija kaip tikrus, gyvenime patirtus vidinius įvykius. Religiniu pasakojimu tikima besąlygiškai, jo siužetas suvokiamas kaip tikroji realybė ir absoliuti tiesa. Pateikiame vieną tokių pavyzdžių.

Man buvo 40 metų, kai mirė mano vyras. Tai buvo 1997 metais. Mes buvom paėmę augint jo mirusios sesers mergaitės – dvi našlaitės. Kai mirė mano vyras, manęs visa giminė atsisakė <...>. Aš buvau palikta viena. Tada man buvo labai sunku, viršūnė.

Tada man buvo pats didžiausias stebuklas. Nuėjau prie uždarytų [Senosios Žagarės] bažnyčios durų ir kokias 4 valandas meldžiausi. Naktį susapnavau mirusį tėtį. Jis atsisega savo švarką ir iš vidinės kišenės ištraukia vieną kaspinę su mėlynais žirniukais ir kitą su raudonais žirniukais.

Aš pabudau, ir atėjo man suvokimas, kad aš jas turiu auginti.<...> Toms mergaitėms buvo 8 ir 9 metai. Jas su vyru auginom 2 metus. Visą tą laiką Barbora lydi. <...>.

<...> Toks mano kelias su Barbaros palaiminimu. Esu labai laiminga. Vaikai mane labai myli ir aš vaikus labai myliu. Aš labai daug įdėjau į juos, bet ir jie man labai daug duoda. Barbora man yra kaip antras „aš“. Ji yra šalia manęs. Aš tikrai to nebūčiau padariusi, jei nebūtų pagalbos iš aukščiau. <...>

Prieš 15 metų man buvo vėžys. Man ta liga galėjo progresuoti, bet neprogresavo. Gulėdama ant stalo prieš operaciją jaučiu, kaip man šla rankos, kojos. Atrodė, kad aš mirsiu. Šaukiau: „Viešpatie, aš nebijau mirties, bet mano vyrui bus labai sunku.“ Aš dar buvau pasiėmusi tokį senuką prižiūrėt. Aš eidavau persišt. Mėnesį laiko pūliavo žaizda. Aš vaikščiodavau pro Barbaros bažnyčią. Aš prašiau Barbaros: „Aš turiu gyventi, turiu gyventi“. <...>

Aš ne tiek Dievu tikėjau, kiek Barbora. Man Dievas labai didingas ir aš per menka, kad į jį kreipčiausi. Barbora man buvo kaip sesė neregima, bet jaučiama. Aš jaučiau jos globą. Tikėjimas į Dievą pirmiausiaėjo per Barborą [3, 38–39].

Tokį vidinį išsiskyrimą galima prilyginti kultūriniam tekstui, kuriame apmąstomos individualios XXI a. pradžios žmogaus patirtys, besiremiančios folkloro tradicija. Moters atmintyje saugomi įvykiai iškyla pasakojime kaip kertiniai gyvenimo taškai: asmeninės gyvenimo traumos – vyro mirtis, giminės atmetimas, pačios sunki liga, apsisprendimas auginti svetimus vaikus sunkiomis ekonominėmis sąlygomis, stiprus tikėjimas mirties akivaizdoje – persipina su religiniais išgyvenimais.

Šiame religiniame pasakojime sapnas, kaip individuali žmogaus pasąmonės kūryba bei asmeninės patirties liudijimas, natūraliai įpinamas į pateikėjos gyvenimo istoriją. Sapno pasakojimas ir jį supantis kontekstas pirmiausia sietinas su sapnus pasakojančių žmonių individualiomis savybėmis, su jų biografijomis, šeimos ir giminių istorijomis, tikėjimo patirtimi [10, 82]. Minėtame religiniame naratyve pateikėja į sapną žvelgia kaip į svarbų žmogaus gyvenimo reiškinį, vieną iš būdų, padedančių gyviesiems susisiekti su mirusiaisiais. „Sapno patirtis yra suvokiama kaip kontaktas su anapusiniu pasauliu, kurio vaizdą lemia sapnuotojo atstovaujamos kultūros įvaizdžių ir tikėjimų sistema“ [10, 83]. Taigi šiuo konkrečiu atveju sapne pasirodęs kaspino motyvas yra svarbi informacija, iš esmės keičianti pateikėjos gyvenimą.

Sapnus nagrinėjusi Vita Ivanauskaitė pažymėjo, kad „sapnai visada susiję su dvasine žmogaus patirtimi, o ypač – su jo religinėmis vertybėmis ir požiūriu į anapusinę erdvę, kuris yra ne paties asmens susikurtas, o tradiciškai ir nuosekliai perimtas kaip kolektyvinė bendruomeninio gyvenimo aksioma, kaip šimtmečiais besiformavusi kultūrinė sistema“ [10, 85–86].

Sunkiū gyvenimo metu sapne pasirodęs miręs tėvas, iš tėvo švarko kišenės ištraukti kaspiniai, simbolizuojantys dvi mergaites, – tai ženklai, sustiprinantys ir padedantys pateikėjai apsispręsti. Minėtame pasakojime galima užfiksuoti sapno motyvo sąsajas su pasakotojos dvasiniu pasaulėvaizdžiu, tarp kurių analogijų yra pastebėję ankstesni tyrėjai [10, 80]. Taigi sapne pasirodęs kaspino simbolis gali būti įtrauktas į sudėtingesnę religinių apeigų sistemą, kurią pažinti padeda platesnis pateikėjos gyvenamosios vietovės kontekstas. Žagarės krašto katalikams kaspino simbolika asocijuojasi su Barbaros Žagarietės liaudies pamaldumo apeigomis. Iki XX a. 7-ojo dešimtmečio Žagarės senosios bažnyčios kriptoje ant Barbaros karsto buvo dedami žmonių atnešti kaspiniai, kaip dėkingumo ir pagarbos simbolis. Taigi prie Barbaros Žagarietės karsto vaikystėje regėti kaspinių vaizdiniai giliai įsirežė į moters pasąmonę, kurios kūrybinė išraiška atsiskleidė konkrečiu sapnu. Anot pateikėjos, šis sapnas turėjo didelę reikšmę jos tolesniam gyvenimui. Minėtame religiniame pasakojime reikėtų pripažinti tiesioginį ryšį tarp asmeninės žmogaus patirties ir jo sapnų vaizdinių. Kita vertus, sapne matytas kaspino simbolis, kaip ir bet koks kitas simbolis, „paprastai turi ne vieną reikšmę, todėl kiekvienas logikos dėsniais pagrįstas klasifikavimas niekada negali būti tikslus“ [9, 153].

Taigi analizuojant sapną itin reikšmingas kuo išsamesnis konteksto, sapno vaizdinių sąsajų su individualia ir bendruomenine pateikėjo patirtimi fiksavimas [10, 95], nuo kurio sėkmės priklauso religinių naratyvų interpretacija.

Atidžiau pasigilinus į minėtą religinį pasakojimą, išryškėja platūs konteksto duomenys. Tokiame išsamiaje pasakojime kaip visuma pateikiamas ir sapnas, ir jo vaizdinių nulemti išgyvenimai, sukeltos reikšmingos asociacijos. Skirtingai nei gyvenimo istorijose, kuriose atsispindi tiek individuali, tiek kolektyvinė žmogaus patirtis, religiniuose pasakojimuose konstruojama individuali pasakotojo išgyvento religinio įvykio refleksija. Taigi religiniame naratyve atsiskleidžia individualus pasakotojos santykis su Dievo tarnaitė Barbora Žagariete, paremtas autentiškais religiniais išgyvenimais ir gyvenimiška patirtimi. Dievo tarnaitės užtarimu patirtos malonės naratyve pakeičiamos į tikėjimo liudijimą. Pasakotoja Barbora Žagarietę vertina kaip neregimą, bet jaučiamą seserį, savo gyvenimo pagalbininkę, dvasinio gyvenimo mokytoją, globėją ir užtarėją. Taigi šiame naratyve atsispindi religinė moters patirtis, individualūs jausmai ir išgyvenimai, kurie, pagal W. Jameso teoriją, galėtų būti traktuojami kaip tiesioginė patirtis to, ką asmuo laiko dieviška tikrove.

IŠVADOS

1. Šiuolaikinių gyvenimo istorijų bei asmeninės patirties pasakojimų analizė rodo, kad pasakotojo teksto individualumui daro įtaką keletas veiksnių: socialinė aplinka, pasakotojo priklausymas tam tikrai amžiaus, lyties ar socialinei grupei, etninė ir religinė priklausomybė, individuali gyvenimo patirtis.

2. Specifinė socialinė aplinka lemia pasakotojo atsiminimų savitumą, mąstymo panašumus, būdingus tam tikrai socialinei grupei, išryškina kolektyvinės atminties bruožus.

3. Gyvenimo istorijų analizė atskleidė, kad konkrečių žmonių grupių konstruojami simboliai ir prasmės yra kolektyvinės atminties išraiška. Juose atsispindi tiek individualios, tiek kolektyvinės žmogaus atminties patirtys. Sakytiniuose naratyvuose galima aptikti folklorinę tradiciją, kurią išryškina pasakotojo orientacija į kultūrinį savo krašto paveldą – lietuviškus papročius ir šventes, gimtąją kalbą ir istoriją, liaudies dainas. Taigi vyresniosios kartos tremtinių autobiografiniuose pasakojimuose išryškėja gana unikali ir individuali asmeninė bei kolektyvinė patirtis, kita vertus, pristatoma subjektyvi objektyvios tikrovės reprezentacija.

4. Aptartose gyvenimo istorijose pasakotojos modeliuoja erdvę, laiką, emocijas. Taigi naratyvai tampa neatsiejami nuo konkrečios socialinės, kultūrinės aplinkos, kurioje pateikėjas mąsto kaip konkrečios grupės ar kultūrinės bendruomenės narys.

5. Asmeninės patirties arba religiniuose pasakojimuose išryškėja individualus pasakotojo santykis su religija, paremtas autentiškais religiniais išgyvenimais ir gyvenimišką patirtimi. Juose daugiau konstruojama individuali pasakotojo išgyvento religinio įvykio refleksija, vertinimas bei interpretacija.

6. Apžvelgus dvi šiuolaikinio folkloro naratyvų grupes matyti, kad minėtų grupių naratyvai išryškina individualios ir kolektyvinės atminties, tautinės, religinės bei kultūrinės pasakotojo tapatybės apraiškas. Skirtingai nei gyvenimo istorijose, kuriose atsispindi tiek individuali, tiek kolektyvinė žmogaus patirtis, religiniuose pasakojimuose konstruojama individuali pasakotojo išgyvento religinio įvykio refleksija ir vertinimas.

Literatūra ir šaltiniai

- [1] ATKINSON, R. *The Life Story Interview* [žiūrėta 2010 11 15]. Prieiga per internetą: http://web1.uct.usm.maine.edu/~atkinson/life_story_interview.htm
- [2] BŪGIENĖ, Lina. Objekto problema šiandienos tautosakos moksle ir naratyvų analizės perspektyvos. *Tautosakos darbai*, 2008, t. XXXV, p. 38–51.
- [3] BŽBBE – Dievo tarnaitės Barbaros Žagarietės beatifikacijos bylai skirtos ekspedicijos 2006 m. Žiemgalos krašte medžiaga, saugoma Šiaulių vyskupijos kurijos archyve, Dievo tarnaitės Barbaros Žagarietės beatifikacijos bylai skirtame fonde.
- [4] DAUGIRDAITĖ, Vilma. Folklorinės patirties apraiškos gyvenimo pasakojimuose. *Tautosakos darbai*, 2006, t. XXXII, p. 214–222.
- [5] FAUTEUX, Kevin. *The Recovery of Self: Regression and Redemption in Religious Experience*. New York: Paulist Press, 1953.
- [6] GAILIENĖ, Danutė. *Ką jie mums padarė: Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*. Vilnius: Tyto alba, 2008. 246.
- [7] GIDDENS, Anthony. *Modernybė ir asmens tapatumas: asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai, 2000. 314 p.
- [8] GRINKEVIČIŪTĖ, Dalia. *Lietuviai prie Laptevų jūros: atsiminimai, miniatiūros, laiškai*. Sudarė A. Šulskytė. Vilnius: Lietuvių rašytojų sąjungos I-kla, 1997. 286 p.
- [9] GUDAITĖ, Gražina. *Asmenybės transformacija sapnuose, pasakose, mituose*. Vilnius: Tyto alba, 2001.
- [10] IVANAUSKAITĖ, Vita. Žemaičių sapnai: tekstų folkloriškumas ir kontekstų reikšmė. *Tautosakos darbai*, 2007, t. XXXIV, p. 79–96.
- [11] JAMES, Wiliams. *The Varieties of Religious Experience: a Study in Human Nature*. New York: Collier Books, 1972.
- [12] KAIVOLA-BREGENHØJ, Anniki. Pasakojimas ir pasakojimo pateikimas. *Tautosakos darbai*, 2005, t. XXII(XXIX), p. 203–218.
- [13] KRANIAUSKIENĖ, Sigita. Lyties tapatybės raiška XX a. lietuvių autobiografijose. *Tiltai*, 2005, Nr. 2(31), p. 73–81.
- [14] KRANIAUSKIENĖ, Sigita. Socializacijos modeliai lietuvių autobiografijose: lyties ir laiko aspektas. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2002, Nr. 1, p. 66–73.
- [15] MARCINKIČIENĖ, Dalia. *Prijaukintos kasdienybės: 1945–1970 m. biografiniai Lietuvos moterų interviu*. Vilnius: Vilniaus universiteto I-kla, 2007. 205 p.
- [16] MAZILIAUSKAITĖ, Gerda. *Lietuvių moterų tremtinių gyvenimo istorijos*. Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros bakalauro darbas. Kaunas, 2008.
- [17] MOYER, Judith. *Step-by Step Guide to Oral History*, 1999 [žiūrėta 2009 11 15]. Prieiga per internetą: http://dohistory.org/on_your_own/toolkit/OralHistory.html
- [18] PARISH, Steven M. Life history. *The Dictionary of Anthropology*. Ed. by T. Barfield. UK: Blackwell Publishing, 1997, p. 287–288.
- [19] POCIUS, Gerald L. Folkloras ir tautinis tapatumas: Šiaurės Amerikos perspektyva. *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška*. Sudarė I. R. Merkienė ir V. Savoniakaitė. Vilnius: Mokslo aidai, 1999, p. 14–35.
- [20] RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ, Rasa. Religiniai pasakojimai ir legendos apie Barbarą Umiaustauskaitę Žagarietę. *Tautosakos darbai*, 2008, t. XXXV, p. 117–133.
- [21] STUNDŽIENĖ, Bronė. Folkloras kaip naujas kultūrinis tekstas. *Tautosakos darbai*, 2008, t. XXXV, p. 25–37.
- [22] TRIMAKAS, Kęstutis. *Žmogaus aukščiausi skrydžiai: Religinų išgyvenimų psichologija*. Kaunas: Tarpdiezezinės katechetikos komisijos I-kla, 1996.

[23] VDU ER (*Vytauto Didžiojo universiteto Etnologijos ir folkloristikos katedros rankraštynas*), b. 1356, 4 interviu, p. 41–52 (inf. D. U.-C., g. 1936 m. Medvižių k., Balbieriškio vls., Marijampolės aps.); b. 1356, 1 interviu, p. 6–20 (inf. G. Ž.-G., g. 1933 m. Trakų k., Alantos vls., Utenos aps.) (užr. G. Maziliauskaitė 2008).

RASA RAČIŪNAITĖ-PAUŽUOLIENĖ

Peculiarities of analysis of contemporary life histories and personal experience stories

Summary

The article presents two groups of contemporary folklore texts. The main object of this article is contemporary folklore texts: the *life histories* of storytellers and *personal experience stories*. The work is based on oral narratives noted in ethnographic fieldwork in recent years. The aim of the article is to analyze two groups of contemporary folklore texts: 1) *life histories* of storytellers; 2) *personal experience stories*. Comparative analysis and interpretation methods have been used in this study.

The transformation and vanishing of traditional folklore genres is a result of postmodern society change and globalization. So, the necessity of rethinking and expanding the contemporary concept of folklore becomes particularly urgent nowadays. Various autobiographical narratives are the main research objects of folklorists, ethnologists, anthropologists and historians. Each of them investigates oral narratives from different theoretical and methodological approaches.

Two groups of oral autobiographical narratives are elucidated in our article: 1) *life histories* of storytellers; 2) *personal experience stories*. Analysis of *life histories* reveals that symbols and implications constructed by different social groups express collective and individual memory. *Personal experience stories* express a simple, intimate relationship between the storyteller and the local popular saints, which provide a reflection, interpretation and evaluation of an individual religious experience.

In short, the ways of analysis of contemporary folklore texts help to reveal individual and collective memory, as well as the ethnic, cultural, and religious identity of the storyteller.

Key words: contemporary folklore texts, life histories, personal experience stories